

ORAȘUL MEDIEVAL TRANSILVAN: UN EXERCITIU DE GENEALOGIE A INOVAȚIEI ȘI A MODERNIZĂRII SOCIALE

ȘTEFAN UNGUREAN

Problema care este pusă în articolul de față vizează aplicarea conceptului de „dependență de cale” în analiza fenomenului de modernizare socială. Modernizarea socială este legată, istoric vorbind, de istoria orașului, definit, așa cum o face Weber, ca formă de dominație nelegitimă. Cunoașterea orașului medieval transilvan (exemplul ales este Brașovul), ne permite să înțelegem anumite caracteristici ale modernității și ar putea constitui o explicație legată de disparitățile regionale vizibile astăzi în spațiul românesc. Conceptul-cheie pe care îl propunem spre folosință este cel de „genealogie”.

Cuvinte-cheie: putere disciplinară, control, model panoptic, coerciție-coercibilitate, genealogie.

INTRODUCERE ÎN PROBLEMĂ

O constatare: disparitățile dintre regiuni și zone se amplifică. În contextul noului principiu de funcționare, construit pe competiție și care l-a înlocuit pe cel al Vechiului Regim care exista înainte de 1989, centrat pe cooperare, zonele, județele și orașele se găsesc acum în stare de concurență pentru atragerea de „constitutivi”, fie ei investitori, turiști, forță de muncă sau studenți. Spații geografice, precum Banatul și Transilvania, par a fi în avantaj. Faptul se corelează și cu o calitate a vieții mai bună a acestor regiuni. Din multitudinea de factori istorici, care au concurat la producerea acestei realități, ne vom opri asupra unuia: orașul medieval transilvan. Modernizarea se produce pe fondul dezvoltării de tehnologii care au avut drept scop rezolvarea unei mari probleme, cea a siguranței, prin producerea de structuri de raționalitate, care s-au materializat sub formă de habitusuri, practici, stiluri de viață.

Ipoteza de lucru: vom pleca de la problema ridicată de Max Weber, anume, de ce în afara granițelor Europei, nici dezvoltarea științifică, nici cea artistică, statală sau economică n-au luat-o în direcția acelor căi de raționalizare ce sunt specifice occidentului și vom căuta să producem o aplicație în spațiul românesc. Cu alte cuvinte, vom susține că orașul transilvan medieval este generator al multor atribute ale modernității, având caracteristici similare raționalității de tip occidental, iar această modernitate a constituit, istoric, o „dependență de cale”, un fapt genealogic complex.

Adresa de contact a autorului: Ștefan Ungurean, Facultatea de Drept și Sociologie, B-dul Victoriei, nr. 10, bl. 43, sc. A, ap. 22, cod 500 214, Brașov, e-mail: s.ungurean@unitbv.ro; ustefan@csc-bv.ro.

DESCRIEREA PROBLEMEI

Un punct de plecare: Evul Mediu consemnează existența a două moduri tipice de obținere a bogăției: prin activitatea desfășurată într-un spațiu dat (printr-un proces de producție) și prin rapt, furt, ocupare temporară a spațiului. Celor două tipuri de obținere a bogăției le corespund două arhetipuri de societăți, una solidă, fixată între ziduri, a cetății și alta fluidă, a călărețului¹.

Nevoia de securitate a făcut ca mica comunitate de sași, care inițial s-a organizat în jurul bisericii Bartolomeu, să se mute mai la sud, la poalele Tâmpei, pentru a beneficia de o protecție naturală, muntele cu același nume. Este logic ca această decizie să fie asumată de membrii comunității și să fie urmărită prin proiect de guvernare. Cu alte cuvinte, susținem că chestiunea siguranței și a protecției reprezintă o componentă a guvernării și această guvernare este legată de controlul spațiului și al timpului. Acest mecanism se dezvoltă simultan cu dobândirea câtorva caracteristici ale orașului ca formă de dominație nelegitimă².

Cetatea funcționează pe baza unui sistem de reguli și norme. Această normativitate, care permite funcționarea întregului, asigură predictibilitatea comportamentului, („principiu de inteligibilitate”, în termenii lui Foucault), este generatoare de încredere și produce economii la costuri de informare și tranzacționare și devine, implicit, sursă a dezvoltării, fiind totodată, prin funcția sa de menținere a ordinii sociale, parte a mecanismului de putere.

Să luăm, spre exemplificare, organizarea unui târg, drept obținut în 1364, fără ca nobilii și agenții regali să aibă vreun drept în a se amesteca în treburile lui. El se desfășoară în locul central și presupune o standardizare a activităților, prin fixarea lor spațială și temporală. Există o repartitie minuțioasă și constantă a fiecărui tip de activitate comercială în spațiu, după cum există și o ordonare în timp, prin precizarea zilelor de târg, a orelor, durata șederii negustorilor, care nu trebuia să depășească 14 zile, locația lor, negustorii din Moldova fiind cazați doar pe ulița Porții, cei din Muntenia pe ulița Vămii. Se verificau calitatea produselor, perisabilitatea, greutatea și corectitudinea la vânzare. Comerțul și consecințele sale demografice vor solicita noi tipuri de resurse, măsurare (contabilitate, statistică,

¹ „Războiul lui Gengis-Han, început în anul 1211, avea să continue, cu scurte întreruperi, până la moartea acestuia (1227), pentru a fi terminat de succesorul său (1234). Mongolii, cu cavaleria lor mobilă, puteau pustii câmpiile și așezările deschise, dar multă vreme au ignorat meșteșugul de a cuceri fortificațiile inginerilor chinezi. De altminteri, ei se războiau în China așa cum ar fi făcut-o în plină stepă, prin incursiuni succesive, după care se retrăgeau cu prăzile adunate, lăsând în urma lor ca chinezii să ocupe din nou orașele, să ridice ruinele, să astupe spărturile și să-și refacă fortificațiile, astfel încât generalii mongoli se vedeau obligați să recucerească de două sau trei ori aceleași așezări”. Jorge Luis Borges, *Moartea și busola. Proză completă 1*, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 121.

² Weber susține că, pentru a se dezvolta ca oraș-comunitate, o așezare trebuie să fie de tip nonagricol comercial, cel puțin de o extensiune relativă și să fie echipat cu fortificație, piață, o structură asociativă și legislativă și, „cel puțin o autonomie parțială și autocefală ce include administrarea prin autoritate, la ale căror întâlniri «burgherii» pot participa într-o anumită formă (aparitia unei stări burgheze distincte)”. Weber, Max, *Economy and Society – An Outline of Interpretative Sociology*, University of California Press, 1978, vol. II, p. 1214.

standardizarea greutăților, controlul mărcii) și reguli de organizare. Impunerea de reguli a constituit o sursă a dezvoltării. Există un regulament ce prevedea drepturile și obligațiile celor care participau la târg. Există, o consecință firească de altfel, și o comisie de supraveghere formată din judele pieței și doi, trei subalterni, responsabili și care, în plus față de ceea ce am numit mai sus, se ocupau și de nivelul zgomotului și de pedepsirea hoților. Evaziunea fiscală nu era tolerată (pedeapsa se aplica și comerciantului care vindea acasă, în taină, dar și celui care știa, dar nu anunța autoritățile), prin urmare, guvernarea se sprijinea pe delațiune. Există și tentativa de a scăpa de plățile taxelor, comercianții mutându-se în afara zidurilor, iar în această situație guvernarea orașului își extindea jurisdicția și asupra acestor locuri, prin confiscarea mărfurilor tranzacționate astfel. Simultan cu dezvoltarea, ilegalismele devin acceptate, astfel, materialele lemnoase nu erau confiscate. Asistăm, așadar, la o anumită inovație, care se va generaliza în modernitate, protejarea devianței, pentru a face din ea o resursă în dezvoltare. Și alte produse se vând în afara zidurilor – e vorba de alimente perisabile, precum laptele sau peștele – doar după ce s-a încercat vânzarea lor în interiorul cetății. Soluția permite menținerea atractivității orașului pentru producători/ comercianți, simultan cu respectarea regulilor care urmăresc protejarea stării de sănătate a locuitorilor care, atenție, este o problemă publică și asumată de guvernare. Acceptarea devianței dincolo de ziduri indică două aspecte, unul, cel de plasticizare a guvernării, care este capabilă de inovații, celălalt, de mărire a spațiului libertății, mărire care se produce la frontieră. Altfel spus, aici găsim confirmarea ideii deleuziene a libertății și inovării, pe care o poți obține dacă te plasezi pe frontieră.

Sub acțiunea controlului intră și timpul, fiind precizate modul de aducere a mărfurilor, pe ce străzi se realiza afluența cetățenilor și pe ce străzi se realiza defluența lor, erau interzise ajungerile din urmă și depășirile, iar circulația se realiza numai pe partea dreaptă a străzii. Viteza de deplasare este controlată printr-o regulă foarte simplă, anume, că nu aveai voie să-l depășești în mers pe cel aflat în fața ta: în acest caz vorbim de o rețea de oameni care se deplasează, iar viteza de deplasare depinde de viteza celei mai lente persoane. Această verigă slabă are o relație oarecum indirectă cu puterea panoptică, și anume, că mișcarea putea fi surprinsă de privire și spun asta prin comparație cu noul model panoptic, al camerei de luat vederi, în care principala problemă este că omul nu dispune de atâtea „priviri” pe care i le solicită tehnologia de control, lucru speculat de delincvenți, așa cum sunt descrise lucrurile într-o analiză a fenomenului în numărul din septembrie 2008 din „*Le monde diplomatique*”. Or, specificul controlului urban de tip feudal era această armonie între viteza de deplasare și capacitatea de a surprinde, prin privire, orice abatere.

Modelul deplasării intercondiționate îl regăsim și în sistemul militar sau în cel școlar, cu deosebirea că aici, de regulă, puterea este mobilă, prezentă la fața locului, viteza de acțiune a grupului este expresia unei cerințe exprese a puterii. Această asociere dintre un mecanism propriu și o putere care poate sancționa a generat, în orașul medieval, o anumită formă de civilitate, îngăduință și respect față de celălalt pe care o desemnăm ca fiind răbdare, o anumită formă de coerciție a sinelui, asociată unui anumit umanism. Suntem, deci, în situația de a defini umanismul nu atât ca

expresia practică a valorilor de un anumit tip existente la nivel individual sau/și colectiv, cât ca proiectare a unui mod de control. Faptul este vizibil mai ales în situațiile de deplasare a unor grupuri, deținuți, prizonieri de război sau militari, când sancțiunea împotriva celor care nu țin pasul aparține, clar și inconfundabil, „anti-umanismului”. Relația dintre viteză, control și performanță o vom regăsi în teoriile modernității ale managementului științific de tip taylorist, sau ale alocării resurselor în cadrul politicilor publice (Rawls, 1971), care alocare se face cu condiția ca starea celui mai prost plasat în ierarhia socială să se îmbunătățească.

Logica târgului trebuia să se încadreze în logica generală a urbanismului local, iar în această logică, se urmărește controlul cotidian al trupului. Modelarea reflexelor trupului se face prin exercițiu, în funcție de un principiu de organizare urban. Supunerea era totală, pedeapsa se făcea pe loc, uneori putându-se ajunge la pedeapsa capitală. Puterea putea lua viața, în numele disciplinei. Stâlpul infamiei a fost construit în 1559 și nu întâmplător era amplasat în mijlocul pieței. Acolo, în centrul pieței și al orașului, se plasează marea problemă a trupului, acolo trupul este adus în starea de a suporta acțiunea directă a puterii; putem spune că în inima cetății se produce ritualizarea trupului și sacrificarea lui în numele ordinii și al disciplinei.

În socotelile Brașovului sunt notate cheltuielile cu șase care de lemne pentru arderea pe rug. „*Fie, că face!*” își vor fi zis edilii economi ai Brașovului când se întorceau de la un astfel de spectacol interesant³. Problema este că asistăm ușor, ușor la o birocratizare a procedurilor de pedepsire, dacă administrarea bătăii se face de către oameni din cetate, omorârea ajunge, cu timpul, să fie dată unui grup de rangul doi, țiganii, aflați în afara zidurilor cetății, semn că în actul juridic se acceptă pătrunderea unor persoane cu statut nonjuridic în cetate; un alt element de reținut este că în registrele financiare ale cetății sunt trecute aceste cheltuieli, dar, după cum putem bănuși, există și cheltuieli legate de paznicii sau de întreținerea delincvenților în închisoare. Mai este ceva care merită subliniat: faptul că pentru arderea unui trup este nevoie de șase care de lemne indică un anume raport între cunoaștere și putere, puterea fiind aceea care a definit obiectul cunoașterii, iar odată obținută informația, ea devine parte a mecanismului de guvernare.

Să consemnăm că execuția publică aduce un spor de adevăr în cetate, un adevăr emoțional, afectiv, care nu are altă probă decât cea definitivă, a morții, moartea ca singurul mare adevăr ce nu poate fi contestat; sau cum spune Foucault, „*mecanismul putere – adevăr se menține în miezul tuturor mecanismelor punitive*”⁴. Interesant este că, dacă inițial aceste mecanisme sunt în interiorul cetății, prin scoaterea spânzurării în afara cetății și prin implicare țiganilor în această operațiune, se lărgeste aria de cuprindere a puterii – adevăr, care nu se mai oprește la nivelul zidurilor, ci încearcă să cuprindă spațiul din afara cetății. Am putea vorbi de un proces de „exportare” a

³ „... în aceste bălți se înecau „șistele” pentru legătura lor cu diavolul. Cadavrele lor pluteau apoi pe apă mult timp. Răufăcătorii mai mărunți erau puși la stâlpul infamiei și bătuți crunt în piață sau sub Strajă; cei mai mari erau spânzurați și trasi pe roată pe Dealul Furcilor, de călăi țigani”. Pușcariu, Sextil, *Brașovul de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 60.

⁴ Foucault, Michel, *A supraveghea și a pedepsi nașterea închisorii*, București, Editura Humanitas, 1977, p. 100.

binomului putere – adevăr în acest spațiu, dincolo de ziduri, la frontieră, care cuprinde alți oameni ce nu sunt încă cetățeni. Cetățenia se anunță a nu mai fi o calitate definită prin spațiu, ci acceptarea unei „virusări” de natură mentală, sau dacă folosim un concept durkheimian, a unei „contaminări morale”.

Pe de altă parte, atrocitatea pedepsei, care urmează atrocității crimei, este suportată de țigani, este asociată acestei etnii, se traduce printr-o propoziție care ar suna astfel, „trebuie să pedepsim cu moartea, dar noi nu putem omorî, nu suntem în stare de această faptă, nu avem acest suflet, numai țiganii o pot face”; aici identificăm acea ruptură dintre suflet și acțiune, care stă la baza birocrăției, în descrierea weberiană a fenomenului (Weber, 1978). Problema conflictului între valori este, astfel, rezolvată. Suntem în fața unui prim pas pe care guvernarea îl face de a se arăta nevinovată pentru actul spânzurării; această orientare va culmina cu modificările care vor conduce la următoarele: „*puterea ce sancționează nu trebuie să se mai dezonoareze cu comiterea unei crime mai mari decât cea pe care vrea o pedepsească*”⁵. Puterea de a pedepsi prin spânzurare poartă, în continuare, însemnele puterii războinice, de putere armată, și este dată sub formă de compensație pentru un statut inferior, țăganilor.

Ar mai fi de consemnat, citind situația în termeni foucaultieni, că rolul principal revine privitorilor, adică cetățenilor, căci „*în ceremoniile supliciului, personajul principal este poporul, a cărui prezență reală și nemijlocită condiționează buna lor derulare*”. Așa cum indică Foucault, scopul ritualului este de a-i conștientiza pe oameni că cea mai mărunță infracțiune este pasibilă de pedeapsă, expresie a unei puteri definite printr-o raționalitate omniprezentă, a unei puteri-subiect, care știe tot și este capabilă să sancționeze și faptul minor⁶. În plus, prin teroarea pe care o susține, pedeapsa se arată a avea o funcție anticipativă. Faptul că după spânzurare mortul este adus între ziduri, lăsat la vedere, indică dorința unei puteri de a fi prezentă „dincolo”, a faptului că se asociază cu unicul adevăr care nu poate fi contestat, cel al morții, dar ea cuprinde o sferă totală, viață – moarte. Moartea avea însă un cu totul alt înțeles decât cel actual, ea era o prezență familiară, o prezență obișnuită –, războaie, asedii, atacuri, îmbolnăviri datorate ciumei sau holerei – care erau constante în decursul unei vieți de om. Moartea era aici și acum, spre deosebire de epoca noastră unde, în spațiul urban, ea este la „celălalt” și nu acum, de unde o serie de consecințe legate de chestiunea responsabilității legată de moartea semenului. Din această prezență constantă a morții se deduce și disprețul față de trup⁷. Să spunem că problema supliciului aplicat trupului, ca expresie a pedepsei, dar și a autorității, reprezintă expresii ale puterii suveranității, reziduuri feudale în lumea urbană. Ele vor fi regăsite în modelele parentale de educație, cu mult după ce momentul feudal va fi fost consumat, având însă și atributele unei puteri pastorale specifice feudalismului, anume, că bătaia este expresia grijii pentru cel bătut.

⁵ Foucault, Michel, op. cit., p. 101.

⁶ Foucault, Michel, op. cit., p. 102.

⁷ Foucault, Michel, op. cit., p. 99.

Să nu uităm că orașul este închis, are ziduri (prototipul viitoarelor granițe), autonomia poate fi apărată de cele 6 000 de suflete, cât număra el în secolul al XV-lea, deci nu numai târgul era sub control, ci întreaga cetate. Stingerea, locurile de fumat, salubritatea, depozitarea gunoaielor, paza, modul de stingere a incendiilor, toate aceste funcțiuni presupun o distribuție de operații, proceduri, antamarea lor într-un plan care trebuie pus în practică, iar această punere în practică trebuie, la rândul ei, verificată. Exercițierea puterii ca model panoptic solicită un set de aranjamente și de organizări vizuale; este vorba de amplasare, de defrișări, de solicitări, de moduri urbane de organizare a spațiului, de o anumită formă de arhitectură; spre exemplu, dealurile din jurul Brașovului au fost despădurite pentru a permite o mai bună vizualizare, casele au ferestre la stradă, de tip bow-window, care permite locatarului ca privind în trei direcții să se informeze cu privire la ceea ce se produce în spațiul public, ca proces ce parcurge trei puncte fizice, reprezentând totodată și o formă de control ce operează ca interfață dintre intim, privat și public.

Prin modul de organizare a orașului, înconjurat de ziduri, spațiul era controlabil la nivelul trupului persoanei umane (se putea ajunge cu ușurință în orice loc) și la nivelul privirii; privirea permite controlul anticipabil, iar forța legii stă nu în act (în coerciție), ci în coercibilitate, în posibilitatea coerciției; acest lucru permite ca legea să se generalizeze și să fie prezentă, fără ca agentul să fie prezent. Dacă coerciția aparține prezenței fizice a trupului într-un anumit loc, coercibilitatea aparține privirii. Acolo unde spațiul este controlabil, există timp. Modernitatea aduce însă cu sine o iluzie, aceea că poți stăpâni distanțele și timpul. Locul controlului prin controlul spațiului și în care timpul este valoare secundară este ocupat, acum, de noua formă de dominare, cea prin timp. Putem să ne întrebăm dacă nu cumva modelul de guvernare din Vechiul Regim nu se bazează pe o formulă sintetică, controlul spațiului, pe de o parte, și controlul, organizarea și accelerarea timpului, pe de altă parte, evidențiate de planificare, dar și de întrecere și ilustrăm ideea prin mecanismul impus a „cincinalului în patru ani și jumătate”. De acest lucru nu ne dăm seama decât prin comparație cu modul de organizare a orașului medieval⁸.

Toate elementele descrise mai sus indică faptul că orașul medieval se află la jumătatea drumului, între puterea suveranului, orientată pe trup și pe prezența trupului și puterea disciplinară, orientată spre reguli clare, precise, respectate, că ideea weberiană – orașul medieval – formă de dominație nelegitimă –, corectă în esența ei, se cuvine a fi nuanțată.

⁸ „zic iluzie, căci de fapt avem a face cu o mare înșelăciune optică. Ajungem, adevărat, mai repede la țintă, dar ne punem ținte tot mai îndepărtate. Șosele și străzile largi ale orașelor sunt ticsite de automobile, care sunt mereu oprite de agenți de circulație, ca să facă loc să treacă altora ce vin din altă direcție; piețele marilor orașe sunt prea strâmte pentru parcurile de mașini; autostrade largi și drepte, pe care iuțea te tâmpește, leagă centrele mari de comunicație între olaltă – și totuși nu ne ajunge, ca părinților și bunicilor noștri, timpul să le parcurgem. Îmi aduc aminte de o ședință la Academia Română. Iorga împlinise 60 de ani și savantul corp îl felicita. Mulțumind, marele istoric a spus o vorbă mare. A zis că dacă activitatea lui științifică a putut fi așa de mare, e fiindcă el a știut învinge timpul, cel mai mare dușman al nostru. [...]. Dar vremea e un vrăjmaș răzbunător. Ea pedepsește mai ales pe cei grăbiți”. Pușcariu, Sextil, op. cit., p. 12–13.

Puterea disciplinară implicată în guvernare tinde să ocupe tot timpul cetățenilor și chiar întregul lor comportament, este permanentă, totală și individualizată, după expresia lui Foucault. Supraveghetorii purtau la pălării cocarde roșii-albe pentru a se distinge în mulțime și erau obligați să circule intens printre cetățeni. Puterea este, să spunem așa, în spatele fiecăruia. Peste această supraveghere mai exista una, aceea realizată din turnul din Piața Sfatului, o supraveghere de rangul doi, anume că de-acolo, din centru, se puteau identifica incidentele dar, mai ales, se putea vedea și unde sunt supraveghetorii (supravegherea supraveghetorilor), prin intermediul cocardelor și care sunt zonele descoperite. Centrul, inima orașului este locul de întâlnire între trup și controlul suprem. Suntem în fața unui model panoptic al puterii, fundamentat pe caracterul anonim și invizibil al controlorului.

În fața regulilor toți sunt egali, acest lucru reprezintă fundamentul axiologic al controlului și faptul definește o anticipare a modernității de tip capitalist, în care cetățeanul este „subiect civil”. Civismul reprezintă o sinteză între o morală austeră, cea protestantă și o guvernare definită prin putere disciplinară credibilă și eficace, ce are un caracter polițienesc. Administrarea se întrepătrunde cu controlul. Instituția care va prelua din acest model urban și principiile sale de funcționare va fi închisoarea. Închisoarea și sistemul penal, ca procedeu de obținerea și difuzare a adevărului, stau la baza cunoașterii sociale și a instituțiilor sociale, fie că vorbim de școală, de spital sau de cămin social. Zidul de beton, jandarmul, psihologul și camera de luat vederi, ca expresie a „anticipării neinteligibilului”, toate aceste tehnologii de control pe care le vedem azi în școlile, liceele și universitățile noastre își au resursa aici, în filosofia închisorii, ce copiază, împrumută sau remodelează principiile orașului medieval.

Anonimatul puterii disciplinare, evidențiat în modelul panoptic, se sprijină pe un set de tehnologii de identificare, verificare, control și sancțiune specific în raport cu modelul puterii suveranului, specific feudalității⁹. În primul caz, puterea este un atribut general, un set de tehnologii, de mijloace, de forme de comunicare, o putere ofensivă, în cel de-al doilea, vorbim despre o putere ca poziție ce trebuie dorită, achiziționată, deținută, o putere defensivă. Această putere nu mai este una conservatoare, defensivă, ci dimpotrivă, inventivă, modernizatoare¹⁰.

Această putere disciplinară este o sinteză, un amestec de două tipuri de subputeri, dacă putem să le spunem așa. Primul, este cel construit pe modelul

⁹ Acesta este cazul Bucureștiului. Orașul nu este altceva decât prelungirea lumii feudale, căci s-a născut și a funcționat ca apendice al curții domnești. Naum Râmniceanu relatează că, sub unul dintre ultimii fanarioți, Alexandru Șuțu, trimișii administrației „*legau copiii tineri, de câte unsprezece și doisprezece ani, spate la spate, afară sub văzduh, în vreme de iarnă și, turnând apă peste dânșii, se lipea de îngheța ticăloasele trupuri și era o jalnică privire văzându-se pieile rupte și sângerate când în silă se deslipea trupurile și părinții lor erau siliți să-și vândă tot, până și boul ce-i scotea hrana din pământ, ca să scape pe copiii lor de cumplitele tiranii. Pe alții îi căznea cu bătăi, cu fumuri și cu groaznice închisori friguroase și puturoase, nemâncați și neadăpați*”. Cornea, Paul „*Originile romantismului românesc – Spiritul public și mișcarea ideilor și literatura între 1780–1840*”, București, Editura Minerva, 1972, p. 38–39.

¹⁰ „Pentru că secolul al XVIII-lea a introdus prin sistemul „disciplină cu efect de normalizare” o putere care nu este represivă, ci productivă – reprimarea nefigurând aici decât cu titlu de efect lateral secundar, față de niște mecanisme care sunt centrale, în raport cu această putere, mecanisme care lucrează, creează, mecanisme care produc”. Foucault, Michel, „*A supravegherea și a pedepsii – nașterea închisorii*”, București, Editura Humanitas, 1997.

„leprei”, iar celălalt, pe modelul „ciumei”. Primul vizează excluziunea, refuzul anormalului, al abaterii, controlul strict aplicat străinului. Celălalt vizează particularul, individualul. Sinteza ciumă – lepră va fi reprezentată la extrem de lagărul de exterminare, iar urme ale modelului le regăsim azi în acțiunea poliției de identificare a persoanelor suspecte de acțiuni de devianță și care sunt scoase în afara spațiului urban, cu interdicție de revenire. Același model al ciumei – leprei, care permite controlul și salvarea, va fi preluat de militari în situațiile de război civil sau de revoluție. Iată ce scrie Lenin, într-un studiu în care analizează revoluția rusă din 1905: „marele duce Vladimir a numit comandant al armatei operative pe generalul prinț Vasilcikov. Întreaga capitală a fost împărțită pe sectoare între ofițeri. Țarul s-a jucat de-a războiul în mod absolut serios, ca și cum s-ar fi aflat în fața invaziei unui dușman înarmat. În timpul operațiilor militare, marele stat-major se afla la masa verde de pe Vasilievski Ostrov și primea rapoarte de la fiecare șef de sector la fiecare jumătate de oră. Muncitorii din Petesburg să ia notă!”¹¹. Acțiunea de reprimare a mișcărilor sociale reproduce principiile de acțiune a medicinei urbane medievale în fața infecțiilor ce atingeau comunitatea.

Orașul medieval este într-o permanentă căutare a unui punct de echilibru, acela pe care l-a surprins Sextil Pușcariu: „cu timpul însă, orașul mărindu-se și setea de avuțiile acumulate de hărnicia brașoveană aducând mereu vrăjmași noi, întărirea cu ziduri puternice și șanțuri adânci deveni necesară”¹². Orașul este atacat de mongoli în 1241, 1285, 1345 și de turcii în 1421, 1438, 1530, 1683, 1788. Amenințarea generează solidaritate, dar și acțiune, cele două fiind expresii ale unui aranjament ce vizează relația privat – public; fiecare turn de apărare era dat în grija unei bresle, care avea obligația întreținerii, consolidării și apărării; asta însemna că un surplus din bunăstarea breslei se aloca pentru apărarea cetății, ca mod de asigurare a securității individuale și colective. Cu alte cuvinte, cheltuirea era direcționată și exprima o restrângere asumată a suveranității (Bataille, 2004); cheltuirea este legată de securitate și nu de exprimarea unei poziții (simbol de status) a puterii, nu de capacitatea de a ieși din sfera constrângerii, prin urmare, avem în față o relație solidaritate – cheltuire – securitate individuală și colectivă. Cu alte cuvinte, atunci când cheltuirea surplusului de bogăție nu vizează asigurarea unui plus de securitate pentru comunitate, ne putem aștepta la un minus de solidaritate în situații de amenințări, și asta pentru că cheltuirea ține de sfera miraculosului, iar amenințarea ține de sfera concretului și a realului, iar dacă această ruptură este condiționată social, solidaritatea este amenințată.

Am arătat mai sus că guvernarea se sprijină pe delațiune, că există o strânsă legătură între acest fapt și solidaritate, că unul dintre scopurile pedepsirii era să indice imposibilitatea de a scăpa de sancțiune. Întregul mecanism solidaritate – delațiune – pedepsire produce o stare de certitudine, anume că nici o încălcare a legii nu poate rămâne nepedepsită. Or, această realitate produce una dintre caracteristicile dreptului penal modern, ceea ce Foucault numește „regula deplinei certitudini”, fixarea relației

¹¹ Lenin, V. I., *Despre revoluția din 1905–1907*, București, Editura de stat pentru literatură politică, 1956, p. 19.

¹² Pușcariu, Sextil, op. cit., p. 59.

dintre crimă și pedeapsă. Pe acest temei, capacitatea legii de a funcționa stă nu atât pe coerciție, pe act, ci, așa cum indicam mai sus, pe coercibilitate. Cu alte cuvinte, coercibilitatea, ca expresie a eficienței legii se construiește pe regula deplinei certitudini. Dacă regula deplinei certitudini nu este asigurată, cum se întâmplă azi, atunci nici legea nu mai este respectată, nu este luată în seamă, faptul având drept consecințe anularea celorlalte caracteristici ale puterii punitive: dispare interesul pentru evitarea pedepsei și crește interesul pentru comiterea crimei, dispare noțiunea de „inconvenient” în producerea actului deviant etc. Legea nu mai acționează asupra spiritului, se despiritualizează. Vedem, astfel, cum o anumită tehnologie socială, deși acreditată, nu mai este în stare de funcționare.

La toate acestea ar mai trebui adăugat un ultim aspect, cel al relației dintre solidaritate, comerț și încredere. Spune Sextil Pușcariu că, dacă intrai în prăvălia oricărui comerciant, ți se spunea că este posibil ca la vecin mărfurile să fie mai bune. În acest mod, comercianții își făceau reciproc servicii, relațiile dintre ei erau „pozitive”, credibilitatea fiecăruia era sporită, a face ca un client să-ți intre pe ușă era mai important decât a vinde un produs (o idee care astăzi este folosită în asocierea actului de vânzare cu cel de consultanță), în plus, nimeni nu rămânea fără marfa vândută, pentru că licențele se dădeau în funcție de capacitatea de piață. Asistăm, prin urmare, la o dublă închidere, una publică, formală, instituită de guvernare și alta informală, asumată de comercianți, care refuzau în acest fel de a intra în competiție. Această realitate reprezenta un răspuns la problema cum să menții o comunitate, în condițiile în care există comerț și comercianți și, implicit, competiție centrată pe noțiunea de interes privat. Prin comparație, închiderea prin monopolul de stat, ce constituia principiul de funcționare în Vechiul Regim s-a produs, ca acțiune birocratic-formală, atât la graniță, cât și în interiorul spațiului național, fapt ce va goli decizia actorilor de orice conținut etic, fie că e vorba de etica convingerilor, fie că e vorba de etica responsabilității.

Modernitatea de tip feudal a stat la baza dezvoltării industriale începute în secolul al XIX-lea, dezvoltare care schimbă configurația însăși a modernității, transformând-o. Nu este spațiul aici pentru a demonstra această schimbare, care este de ordin funcțional, în sensul descris de Habermas¹³, în care se produc câteva schimbări semnificative, înlocuirea modelului cooperării prin cel al competiției, folosirea bunăstării cu precădere în sens privat și secundar în interes public etc. Apoi, în cea de-a doua parte a secolului al XX-lea, orașele de acest tip au fost subiecte ale acțiunii de modernizare în formula Vechiului Regim, în care ele au devenit acțiunisuport pentru unul dintre vectorii modernizării, e vorba de industrializare. Acest din

¹³ „conceptul de modernizare se referă la un mănunchi de procese cumulative ce se consolidează reciproc: la formarea de capital și mobilizarea de resurse; la dezvoltarea forțelor de producție și creșterea productivității muncii; la impunerea puterii centrale și la cultivarea identităților naționale; la extinderea drepturilor politice de participare, a formelor urbane de viață, a educației școlare formale; la secularizarea valorilor și a normelor ș.a.m.d. Teoria modernizării transformă conceptul weberian de „modernitate” într-o abstracțiune plină de consecințe. Ea îndepărtează modernitatea de originea ei modern-europene și o stilizează într-un model, neutru din punct de vedere spațio-temporal, al procesului de dezvoltare în general”. Habermas, Jürgen, *Discursul filosofic al modernității – 12 prelegeri*, București, Editura All, 2000, p. 20.

urmă tip de modernizare poartă însemnele nivelării și funcționalității specifice aceluși tip de guvernare în care bunăstarea în sens privat este secundară în raport cu cea publică, modelul general este cel al cooperării și al monopolului de stat, cu consecințe legate de birocratizare, control și devalizarea capitalului moral.

CONCLUZIE

În concluzie, este posibil ca diferențele care se observă astăzi între diferitele regiuni ale țării să exprime diferențe de ordin genealogic, și anume, dintre istoriile acestor orașe. Este posibil ca mecanismele de nivelare funcțională ale Vechiului Regim să nu fi fost în stare să anuleze aceste diferențe de ordin genealogic, iar aceste diferențe au reapărut după 1990, grație fenomenului de dezindustrializare care s-a produs de la această dată. Ar fi, prin urmare, de cercetat, dacă nu cumva spațiul românesc cuprinde astăzi două realități, una a modernității, de sorginte urbană a spațiului transilvan și alta, marcată de spiritul feudal. Totodată, o analiză prin intermediul conceputului de „genealogie” a asamblajului Vechiului Regim, asamblaj care îmbina modernitatea funcțională produsă de industrializare și un mecanism de guvernare de tip feudal, ar scoate la iveală valențele „dependenței de cale” în fenomenul modernizării românești, în ultima sută de ani.

BIBLIOGRAFIE

1. Bataille, G., *Suveranitatea*, Pitești, Editura Paralela 45, 2004.
2. Borges, J. L., *Moartea și busola. Proză completă I*, Iași, Editura Polirom, 2006.
3. Cornea, P., *Originile romantismului românesc – Spiritul public și mișcarea ideilor și literatura între 1780–1840*, București, Editura Minerva, 1972.
4. Foucault, M., *A supraveghea și a pedepsi – nașterea închisorii*, București, Editura Humanitas, 1997.
5. Habermas, J., *Discursul filosofic al modernității – 12 prelegeri*, București, Editura All, 2000.
6. Lenin, V. I., *Despre revoluția din 1905–1907*, București, Editura de stat pentru literatură politică, 1956.
7. Pușcariu, S., *Brașovul de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.
8. Rawls, J., *A Theory of Justice*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1971.
9. Weber, M., *Economy and Society – An Outline of Interpretative Sociology*, vol. II, University of California Press, 1978.

This article focuses on the way in which the concept of “path dependency” can be used in analyzing the social modernization phenomenon. Social modernization depends, historically speaking, on the history of the city – defined, as Weber does it, as illegitimate type of domination. Knowing the medieval Transylvanian city (in this case, Brasov), allows us to understand certain modernity characteristics and could explain nowadays’ Romanian regional disparities. The key-concept that we propose is genealogy.

Keywords: *disciplinary power, control, panopticon pattern, coercion – coercitivity, genealogy.*